

Зміст

ВСТУП	2
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІМ'Ї ТА ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ	5
1.1. Поняття сім'ї. Характеристика поняття «задоволеність шлюбом».	5
1.2. Фактори, що впливають на рівень задоволеності шлюбом.....	11
1.3. Стратегія поведінки в конфліктних ситуаціях та їх вплив на рівень задоволеності шлюбом.....	15
РОЗДІЛ II. РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ПОДРУЖЖЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ТЕРМІНУ ДОШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ	19
2.1. Підбір та аналіз методів визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя.....	19
2.2. Програма дослідження рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин.....	24
РОЗДІЛ III. ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ПОДРУЖЖЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ТЕРМІНУ ДОШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ	27
3.1. Визначення стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях за методикою “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” К.Томаса.....	27
3.2. Визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин за методикою “Тест-опитувальник задоволеності шлюбом” (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко)	34
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	42
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. Задоволеність шлюбом виступає основоположним чинником, який визначає напрямки розвитку сім'ї. З кожним роком в сім'ях збільшується кількість кризових станів, що ведуть до розпаду сімей. Більшість фактів розпаду сімей мали за причину пряму чи опосередковану незадоволеність шлюбом.

Одним з напрямків роботи у психології є поліпшення взаємовідносин у сім'ї, а також забезпечення позитивного психологічного клімату в подружжі. Психологам для надання ефективної допомоги подружжям потрібно мати чітке уявлення про рівень задоволеності шлюбом подружжя, особливості взаємовідносин у сім'ях у різних ситуаціях, а також володіти ефективними навиками вирішення сімейних конфліктів.

Проблема визначення рівня задоволення шлюбом подружжя є дуже актуальною на сьогоднішній час, даній проблемі приділяли увагу такі науковці як: К. Вітек, Т. В. Галкіна, А. К. Дмитренко, А. П. Ощепкова, Б. М. Петухов. Проблеми вибору сімейних ролей присвячені роботи В. Є. Антонюка, В. В. Матина, Н. Н. Обозова, Н. Ф. Федотова. При цьому важливість задоволеності шлюбом як основного фактору благополуччя сім'ї вказують Ю.Є. Альошина, О.М. Волкова, Т.А. Гурка, Т.М. Мішина. Вище названі вчені досліджували фактори, що визначали задоволеність шлюбом, як у статичному моменті, такі і в динамічному процесі розвитку сім'ї. Більшість авторів визнає провідними роль особистісних, соціально обумовлених характеристик подружжя в оцінці успішності шлюбу. Також науковцям у ході досліджень стає зрозумілим, що сім'я, незважаючи на якій стадії розвитку вона знаходиться, потребує підтримки та допомоги, яку їй може надати психолог.

Але, не зважаючи на значний обсяг дослідження даної проблеми, вона і досі вивчена слабо. В експериментальній психології відсутній системний підхід щодо діагностики рівня задоволеності шлюбом у сім'ях, також недостатньо визначено характер сімейних взаємовідносин у різних

ситуаціях в залежності від задоволеності шлюбом, причому мало уваги приділялося розробці шляхів попередження та подолання подружніх протиріч. Дослідження нагальних проблем сімейних відносин, і виявлення факторів, що впливають на задоволеність шлюбом є дуже важливими для нашого суспільства. Особливо це простежується на фоні демографічної-соціальної кризи, яка з кожним днем набуває все виразніших катастрофічних ознак. Для ефективної роботи психологів з проблемними сім'ями необхідні нові дослідження сім'ї і сімейних відносин у світлі проблем сьогодення.

Важливість дослідження полягає також і в тому, що на сьогодні для ефективного вирішення проблем у подружжя незадоволених шлюбом важливим є аналіз стратегій і ролей, що обирають подружжя у повсякденному житті, та визначення засобів для підвищення ефективності їх взаємодії. Важливість даної проблеми, та нагальна потреба у її вирішенні зумовили вибір даної теми дослідження.

Об'єкт дослідження: рівень задоволеності шлюбом.

Предмет дослідження: рівень задоволеності шлюбом подружжя в залежності від терміну дошлюбних стосунків.

Мета дослідження: проаналізувати взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних стосунків.

Гіпотеза: термін дошлюбних стосунків впливає на рівень задоволеності шлюбом подружжя.

Завдання:

1. На основі теоретичного аналізу визначити, які фактори впливають на рівень задоволеності шлюбом.
2. Проаналізувати методики психодіагностики міжособистісних подружніх відносин.
3. Провести емпіричне дослідження за допомогою методики "Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки" К.Томаса та методики

“Тест-опитувальник задоволеності шлюбом” (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко).

4. Дослідити взаємозв'язок задоволеності шлюбом і терміном дошлюбних стосунків.

Методи та організація дослідження. Теоретичною основою проведених в роботі досліджень є методологія та загальнонаукові принципи здійснення комплексних досліджень. В роботі використано системний підхід та системний аналіз, загальнонаукові методи аналізу: порівняння, абстрагування, аналогія, методи екстраполяції.

Дослідження проводилося протягом лютого 2015 року. Загальна вибірка склала 30 осіб. Досліджувалися п'ятнадцять подружніх пар з різним терміном дошлюбних відносин. П'ять пар з терміном до 1 року, п'ять пар з терміном від 1-2 років (середньостатистична більшість) та п'ять пар від 2-5 років терміном дошлюбних відносин.

Надійність і вірогідність. Надійність і вірогідність дослідження підтверджується характером вибірки (30 осіб) та її відповідність завданням дослідження, застосуванням методів, що відповідають меті дослідження, під час дослідження використовувався кількісний аналіз на основі якого був проведений якісний аналіз, при цьому для перевірки наявності зв'язку використовувалися методи математичної статистики – кореляція отриманих даних.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. У ході дослідження було вперше статистично визначено ступінь залежності між терміном дошлюбних відносин і рівнем задоволеності шлюбом подружжя.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення даного дослідження полягає в розробці обґрунтованих заходів і практичних рекомендації, що можуть бути застосовані в роботі психолога для ефективного вирішення сімейних конфліктів та оптимізації подружніх відносин з подальшим підвищенням задоволеності шлюбом.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІМ'Ї ТА ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ

1.1. Поняття сім'ї. Характеристика поняття «задоволеність шлюбом»

Сім'я є невід'ємною складовою нашої дійсності. На різних етапах розвитку суспільства вчені-психологи намагалися дослідити особливості взаємодії індивідів у складному соціально-психологічному утворенні – сім'ї.

Важливо зазначити, що поняття сім'я почали розглядати зарубіжні, так і вітчизняні психологи як категорію, що має психологічну складову лише з середини 70-х років минулого сторіччя. З швидким розвитком суспільства дана категорія привертала все більшу увагу як психологів-практиків, так і психологів-теоретиків, оскільки вона відкрилася перед науковцями як невід'ємна складова психологічного світу людини.

Досліджувати сутність поняття сім'я варто почати з його тлумачення (табл.1), оскільки багато науковців не погоджуються з певним однонаправленими визначенням, а натомість пропонують своє розуміння.

Таблиця 1

Поняття “сім'я” в літературних джерелах

№	Автор	Визначення
1	2	3
1	Орбан-Лембрик Л. Е.	соціальна психологія розглядає сім'ю як малу соціальну групу і як соціальний інститут з конкретною системою відносин між батьками, дітьми і батьками, між дітьми [26, с.399].
2	Кравченко А.И.	Сім'я – це заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною та правовою відповідальністю [23, с.107].
3	Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.Э.	Сім'я — соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей [18, с.37].

продовження таблиці 1

1	2	3
4	Дружинин В. Н.	Сім'я - це структура, що складається з відносин: домінування-підпорядкування (влади), відповідальності і, додам, емоційної близькості [17, с.5].
5	Сімейний кодекс України	Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. [29, с.135].
6	Шнейдер Л. Б.	Сім'я – це спільність, де за подружжям відповідно до їх статі закріплені певні ролі - дружина виконує роль матері і господині, чоловік в основному відповідальний за матеріальне забезпечення і сексуальні відносини [33, с.142].
7	Дворецька Г. В	Сім'я — головний осередок суспільства. Вона відіграє надзвичайну роль у його життєдіяльності — через фізичну й соціокультурну зміну поколінь забезпечує можливість існування суспільства. У сім'ї створюється найбільше суспільне багатство — людина. Тут вона народжується і формується як особистість. Отже, сім'я — це ніби проміжний стан між суспільством та індивідом [15, с.272].
8	Бондарчук О.І.	сімя є малою соціальною групою людей,що заснована на шлюбі та(чи) кровній спорідненості і функціонує на основі спільного побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги [9, с.4].

Аналізуючи визначення різних авторів можна сказати, що науковці є не одноставними при визначенні сутності категорії сім'я. На нашу думку найбільш доцільним буде виділення трьох підходів до визначення сім'ї, а саме: сім'я є малою соціальною групою та інститутом; сім'я це спільність, за членами якої закріплені конкретні соціально-психологічні ролі; сім'я має в своїй основі двох індивідів – чоловіка та жінку поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей.

Сім'я як психологічна категорія має певні етапи розвитку:

- утворення сім'ї (вступ до першого шлюбу);
- початок дітонародження (народження першої дитини);
- завершення дітонародження (народження останньої дитини);
- "порожнє гніздо" (вступ у шлюб та відділення із сім'ї останньої дитини);

- припинення існування сім'ї (смерть одного із подружжя) [1, с.144].

З огляду на наведені особливості сім'ї виокремимо кілька її функцій — особливих форм життєдіяльності, пов'язаних із задоволенням потреб сім'ї:

- економічну, що спрямована здебільшого на забезпечення матеріальних, господарсько-побутових потреб;

- регулятивну, що полягає в регулюванні стосунків між членами сім'ї на основі моральних норм через первинний соціальний контроль, реалізацію особистого авторитету і влади;

- репродуктивну, що спрямована на народження дітей і продовження людського роду;

- сексуальну, що передбачає реалізацію сексуальних стосунків подружжя, досягнення ними сексуального задоволення;

- виховну, що реалізується у трьох аспектах — первинна соціалізація дитини; постійний вплив дітей на їхніх батьків, а також систематичний виховний вплив сімейної групи на кожного свого члена;

- комунікативну, що задовольняє потреби членів сім'ї у спілкуванні і взаємодії один з одним і соціумом, багато в чому визначаючи характер сприйняття останнього;

- рекреативну, що передбачає організацію дозвілля і відпочинок;

- психотерапевтичну, що реалізується у двох аспектах — “прогладжування” (ласка й увага один до одного) і “резонування” (розуміння і допомога один одному в оцінюванні позицій з важливих проблем, підтримування іншого в його самореалізації й особистісному розвитку).

Перелічені функції так тісно взаємозалежать, що жодну з них не можна визнати основною.

Наприклад, виховна функція тісно пов'язана не тільки з комунікативною, а й з репродуктивною функцією, оскільки наявність кількох дітей у сім'ї є природною умовою формування повноцінної сім'ї,

забезпечуючи при цьому дитині досвід взаємодії не тільки “по вертикалі”, а й “по горизонталі”. У свою чергу, репродуктивна функція залежить від низки інших функцій сім'ї: сексуальної, економічної та ін.

Водночас особливе значення має психотерапевтична функція, яку вважають критерієм оцінювання подружніх стосунків, а також психологічним інструментом їх регуляції [20, с.28-29].

Сім'я є сферою життєдіяльності і задоволення певних потреб людини. Причому потреби, які задовольняються в сім'ї, можуть бути реалізовані і поза нею, але тільки благополучна сім'я, створення якої, як правило, вимагає значних зусиль, може всі ці потреби об'єднати і задовольнити в комплексі.

Задоволеність шлюбом визначають як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їхніх стосунків» [4, с.12].

У психології основні фактори, що характеризують внутрішньосімейну ситуацію, виявляють за допомогою параметра стабільності шлюбу він визначається за допомогою порівняння відчуттів тих осіб, що перебувають в шлюбі, та осіб, які розлучилися.

Одне з визначень задоволеності шлюбом належить С. І. Голоду: “Задоволеність шлюбом, очевидно, складається як результат адекватної реалізації уявлення (образу) про сім'ю, сформованого у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, складовими його досвід (дійсний або символічний) в даній сфері діяльності” [12, с.89].

Психолог-практик Шавлов А.В. дає таке визначення задоволеності шлюбом: “це не що інше, як суб'єктивне сприйняття подружжям крізь призму соціокультурних норм ефективності функціонування сім'ї в плані задоволення їх індивідуальних потреб” [32, с.122].

Задоволеність шлюбом залежить також і від стабільності шлюбу. При цьому виділяють в залежності від стабільності шлюбу три рівні відносин між подружжями. Перший рівень відповідає за формальну частину відносин у подружжі, він полягає у тому наскільки стійким є подружжя,

при цьому враховується можливість розлучень. Для другого рівня характерною є пристосовуваність людини у міжособистому спілкуванні чоловіка та дружини, для цього рівня притаманна виражена спільність подружжя у побуті, відносинах з родичами, ставленні до грошей тощо. Третій рівень характеризує глибину стабільності подружжя та задоволеності ними. Він відповідає за успішність шлюбу, за відповідність рольових очікувань у сімейному житті [4, с.12].

Головним критерієм задоволеності шлюбом на думку В.А. Сисенко є стійкість і стабільність шлюбу. Стійкість шлюбу він розглядає як “стійкість системи взаємодії між подружжям, ефективність і результативність їхньої спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так індивідуальних цілей подружжя” [28, с.89].

В.В. Бойко зазначає, що задоволеність шлюбом, має об'єктивну і суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона шлюбу залежить від можливості його розпаду, яка може бути виражена співвідношенням кількості шлюбів і розлучень, зареєстрованих за певний проміжок часу. Суб'єктивна сторона характеристики задоволеності шлюбом включає в себе задоволеність подружніми відносинами, установку подружжя на збереження сім'ї. Показниками суб'єктивної сторони задоволеності шлюбом може бути оцінка його міцності, яку дають самі подружжя [8, с.24].

Досліджуючи різні підходи до інтерпретації поняття “задоволеність шлюбом”, ми виявили, що в психологічній науці немає єдиної концепції понятійного апарату сімейної психології, а так само, ми підійшли до того, що існують деякі фактори, що впливають на задоволеність шлюбом.

Проведений нами аналіз літературних джерел показує, що ще недостатньо розроблені питання, що мають безпосереднє відношення до якості шлюбу, як, втім, недостатньо розроблено й саме поняття якості шлюбу.

Проведені в цьому напрямку дослідження в основному стосувалися вивчення окремих сторін якості шлюбу: стабільності і стійкості шлюбу,

сумісності подружжя, ролі сім'ї в суспільстві тощо. Лише деякі автори зверталися до проблеми дослідження сімейних відносин з точки зору якості шлюбу, задоволеності подружжя сімейними відносинами [32, с.124].

З цього випливає, що нездійснення рольових та соціальних очікувань у шлюбі може бути одним з факторів, що впливають на задоволеність шлюбом. Часто рольові очікування та особисті бажання не задовольняються через слабку пізнаність особами один одного. Даний фактор задоволеності шлюбом може нівелюватися тривалістю перед шлюбного періоду. Окрім фактору тривалості дошлюбних відносин, існують такі фактори як: задоволення особистісних потреб (потреби в емоційній прихильності, індивідуальної статевої любові, потреби у продовженні роду, організації побуту і дозвілля, моральної та емоційної підтримки, шлюб організовує, стабілізує, соціально санкціонує задоволення цих потреб); подружня сумісність; рольові очікування та інші фактори.

1.2. Фактори, що впливають на рівень задоволеності шлюбом

Дослідження феномена задоволеності шлюбом у вітчизняній і зарубіжній психології проводиться вже близько трьох десятиліть в рамках загального підходу вивчення якості шлюбу. За цей час виявлено безліч факторів, що підтверджують багатогранність даного поняття. Але у зв'язку з тим, що інститут сім'ї з плином часу зазнає серйозних змін, вивчення задоволеності шлюбом завжди буде актуально. Одна з перших і найбільш змістовних класифікацій факторів задоволеності шлюбом представив А.Ю. Тавіт. Автор виділяє дві групи факторів задоволеності шлюбом: ті, що виникли до одруження і виникли під час шлюбного періоду. Перша група чинників, на його думку, є психологічною основою шлюбу і включає такі аспекти, як походження, якості особистості, ідеал чоловіка та шлюбу, мотиви вступу в шлюб. Друга група факторів включає: етично-емоційні стосунки подружжя, психофізіологічні відносини подружжя, єдність поглядів на виховання дітей, розподіл домашніх і господарських робіт, вільний час і його проведення, ставлення з батьком-матір'ю чоловіка (дружини), з друзями, ставлення до алкогольних напоїв [30,с.31].

Однією із спроб систематизувати отримані в різних дослідженнях фактори задоволеності шлюбом можна назвати виділені Т. А. Гурко чотири групи факторів:

1) соціально-демографічні та економічні характеристики сім'ї. Сюди входять такі показники, як величина сукупного сімейного доходу, вік подружжя, число дітей у сім'ї тощо;

2) характеристики в несімейній сфері життєдіяльності подружжя— професійна сфера, взаємини подружжя з найближчим соціальним оточенням тощо;

3) установки і поведінка подружжя в основних сферах сімейної життєдіяльності - розподіл господарсько-побутових обов'язків і збіг установок у цій сфері сімейного життя, організація дозвілля;

4) характеристики між подружніх відносин - емоційно моральні цінності (почуття любові і поваги до партнера, спільні погляди та інтереси, подружня вірність тощо) [24, с.16].

Вивченням факторів, що впливають на задоволеність шлюбом, займалися багато дослідників. У найбільш систематизованому вигляді вони представлені в моделі якості шлюбу, створеної американськими дослідниками Р. А. Левісом і Дж. Б. Спеніером, що здійснили вторинний аналіз більш як 300 робіт наприкінці 70-х років. Ними було виділено 40 найважливіших факторів задоволеності шлюбом, об'єднаного в 14 груп, які, в свою чергу, дали три укрупнених блоки факторів:

- а) дошлюбні;
- б) соціальні та економічні;
- в) особистісні та внутрішньоподружні.

Більше 2/3 з названих ними конкретних параметрів, позитивно впливають на якість шлюбу, носять суто психологічний характер [6, с.88].

Ю. Є. Алешиной встановлено, що задоволеність шлюбом залежить від стажу сімейного життя: крива цієї залежності має U-обрізну форму - на початку, протягом перших двох десятиліть існування сім'ї, задоволеність шлюбом поступово знижується, досягаючи свого мінімального значення в парах зі стажем сімейного життя від 12 до 18 років, а потім зростає, але вже більш різко [3, с.78].

Добриніна О. А. зазначає, що найбільші відмінності благополучні і неблагополучні сім'ї досягають за наступними показниками: задоволеність психологічною атмосферою в сім'ї, задоволеність спілкуванням, наявність психологічної підтримки подружжя. Отже, психологічні фактори шлюбу вносять найбільший внесок у структуру напруженості у нещасливих родинах. Істотні відмінності виявлені також по задоволеності сексуальними відносинами і задоволеності дозвіллям. Виявлена наступна тенденція: з підвищенням подружнього стажу зростає результативність психологічної підтримки подружжя.

Головне для стабільного шлюбу, за оцінками жінок, - справедливий розподіл побутового навантаження між подружжям, повноцінний відпочинок в сім'ї, сексуальна гармонія, взаєморозуміння з дітьми, задоволеність психологічною атмосферою, спілкуванням, дружня прихильність і турбота. У чоловічому ідеалі найважливіший елемент стабільного шлюбу - спільність інтересів, але з дітоцентриським відтінком.

Цей показник співвідноситься в першу чергу із заохоченням індивідуальних прагнень, у другу - з комфортною психологічною атмосферою і добре організованим дозвіллям і в третю - з сексуальною гармонією. Отже, образ щасливого шлюбу у чоловіків формується в першу чергу через призму психологічних, сексуальних компонентів подружжя, у жінок - через побутову, рекреативну, сексуальну та психологічну підструктуру шлюбу [14, с.13].

Нові дослідження показали, зокрема, що задоволеність подружжя корелює між собою: більшої задоволеності у шлюбі чоловіка відповідає більша задоволеність дружини, і, навпаки, при низькій задоволеності шлюбом чоловіка його дружина теж не задоволена шлюбом [7, с. 207-208].

По даним досліджень Харитонова А. Н. і Тимченко Г. Н. на великій вибірці сімей (459), більшість опитаних визнавали як свою неготовність до шлюбу (85%), так і наявність постійних конфліктів у сім'ї (62%). Задоволеність шлюбом пов'язується і з задоволенням потреб в сімейно-шлюбних відносинах, таких як потреба в спілкуванні, у відкритості, домашньої підтримки та інших.

Задоволеність шлюбом деякі дослідники пов'язують також з терміном дошлюбних стосунків. Так, Г. Навайтіс вказує на проблемні шлюбні союзи, що сформувалися як при короткочасному знайомстві, так і при тривалому (близько п'яти років). С. І. Голод вказує на взаємозв'язок задоволеності шлюбом і мірою сексуальної задоволеності подружжя: серед подружжя, відмічає байдужість чи незадоволеність сексуальними відношеннями, лише 8,2% були максимально задоволені шлюбом [11, с.119].

Задоволеність подружніми взаєминами багато в чому залежить від того, якою мірою подружжя має почуття радості, задоволення від спільного життя. У разі якщо ті чи інші потреби особистості не задовольняються або задовольняються в мінімальному ступені виникають подружні конфлікти. Вони сприяють зростанню незадоволеності шлюбом і тому деструктивно впливають на сім'ю.

Сисенко В.А. причини всіх подружніх конфліктів розподіляє у три великі групи:

1. Конфлікти на основі несправедливого розподілу праці. Головним у розподілі сімейних обов'язків є саме їх узгодженість, внаслідок чого і традиційна, і егалітарна модель сім'ї можуть бути досить прийнятними для сімейного благополуччя, якщо вони задовольняють обох партнерів. Якщо ж члени сім'ї по-своєму розуміють свої ролі і пред'являють один одному неузгодженні очікування і вимоги, сім'я наперед є конфліктною.

2. Конфлікти на основі незадоволеності певних потреб. Кожен партнер хоче задовольнити власні потреби у шлюбі. Водночас, партнери досить часто не знають справжніх потреб один одного, тому не задовольняють їх.

3. Суперечки через недоліки у вихованні. Багато конфліктів в молодих сім'ях виникають через розбіжності у правилах сімейної поведінки, які партнери винесли з своїх батьківських сімей [28, с.115].

Сучасна психологічна наука спираючись на значний досвід участі людей у різних конфліктах, незліченні спостереження за конфліктуючими сторонами, спеціальні наукові дослідження щодо способів вирішення конфліктів змогла виділити основні стратегії поведінки під час конфлікту.

В залежності від того як буде подружжя обирати стратегії в конфліктній ситуації залежить подальша задоволеність шлюбом, тому потрібно розглянути найбільш поширені стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях.

1.3. Стратегія поведінки в конфліктних ситуаціях та їх вплив на рівень задоволеності шлюбом

Типова поведінка тієї чи іншої людини в конфлікті залежить від декількох факторів: її темпераменту, характеру, особливостей інтелекту, моральних уявлень, загальної культури, значущості для неї об'єкта конфлікту, її позиції в конфлікті - та деяких інших чинників. У більшості випадків конфлікт сприймається особою як досить або дуже значуща ситуація, причому часто суб'єктивна значущість постає більшою, ніж об'єктивна цінність об'єкта конфлікту, тому що завжди більшою чи меншою мірою під удар потрапляє оцінка і самооцінка особи. У зв'язку з цим у конфліктах добре виявляється характер людини і досить чітко позначаються стрижневі, визначальні риси особистості. При чому ці риси найкраще простежуються не на справжніх, гострих конфліктах, в яких, завжди спостерігається погіршення стосунків учасників, а ситуаціях спору, дискусії, суперечки, в яких деякі особистісні риси і типи конфліктної поведінки постають навіть яскравіше, ніж у конфліктах, оскільки в останніх часто спостерігаються дистресові стани і екстремальні реакції [31, с.182].

Поведінка учасників конфлікту складається по-різному. Вона може мати конструктивну направленість, для якої характерний спільний пошук виходу з конфліктної ситуації, прийнятний для всіх сторін. Можлива перевага в силі однієї сторони, якій уступають інші. Не виключається і деструктивна поведінка, що проявляє себе в діях руйнівного характеру [16, с.150].

В літературі з конфліктології зустрічаються різні визначення типових засобів поведінки опонентів в конфлікті, але найбільш поширеним можна вважати виділення таких стратегій.

Співробітництво. За визначенням Гришиної Н.В., воно "...являє собою такий тип взаємодії в конфлікті, за якою учасники прагнуть вирішити суперечності, що між ними виникають, орієнтуючись на

збереження позитивних стосунків і спираючись на них в процесі взаємодії.” Але практично її можна спостерігати тільки в конфліктах типу “незадоволення” і “розбіжність”, причому у людей з досить високим культурним рівнем, або у випадкових конфліктах між добрими друзями, приятелями, членами сім’ї. У цих випадках вона полягає в тому, що партнери шукають будь-якого приводу, аби зробити крок до примирення.

Протидія. Коли ж конфлікт набуває ступеню протидії або тим більш – сварки, опоненти, згідно з законами психології, як правило, перестають орієнтуватися на збереження позитивних стосунків. Протидія – це не просто імпульсивне, емоційно мотивоване бажання протистояти і боротися, примха настрою, але певним чином раціоналізована, тобто обґрунтована для суб’єкта лінія поведінки.

Кооперація. Учасники конфлікту усвідомлюють напруженість стосунків і негативне ставлення до опонента, але, розуміючи необхідність вирішення проблеми, намагаються знайти взаємоприйнятне рішення на ґрунті законодавчих і загальноприйнятих моральних норм. Партнери прагнуть бути чесними і справедливими, триматись “літери закону”, уникати маніпуляцій і спроб переграти опонента. Тут, як кажуть, не до добрих стосунків – але все робиться на чесній діловій основі. Фактично, це найкраще, чого можна досягти при врегулюванні значних, наприклад, збройних конфліктів, а добрі стосунки будуть поступово налагоджуватися після цього.

Конкуренція. Це стратегія продовження і загострення боротьби, відмова від спроб примирення і закінчення конфлікту. Метою цієї стратегії є перемога, задоволення від усвідомлення спричиненої опоненту образи. Логіка боротьби веде до розвитку суперництва та її переходу у більш гострі стадії, утворення надзавдання і поведінкової мотивації дій у конфлікті. Конкуренція має певну тенденцію до самопідтримки і збільшення, оскільки нові агресивні дії посилюють у їх об’єкта образу, неприязнь, бажання помститися. Для припинення конфлікту потрібен хоча

б певний період спокою, а при конкуренції у вогнище весь час підкидаються нові дрова.

Компроміс. Полягає у взаємних часткових поступках обох сторін з метою досягнення згоди і припинення конфлікту. Нагадує кооперацію, але є м'якшою стратегією. У міжособистісних конфліктах часто дає кращі результати, ніж кооперація, оскільки утримує більше прагнення до злагоди.

Ухилення від конфлікту. Може бути мотивованим різними ситуативними міркуваннями, наприклад, браком ресурсів для продовження конкуренції, проявом певних рис характеру або принциповою лінією поведінки, переконанням в шкідливості, непотрібності конфліктів. В багатьох побутових конфліктах ухилення постає доречною або навіть оптимальною стратегією. Дійсно, важко порекомендувати іншу тактику поведінки, якщо, скажімо, один з членів сім'ї просто через поганий настрій звинувачує інших у якихось власних невдачах. Погоджуватись з ним – несправедливо. Вказувати на його власну провину (конкуренція, кооперація) – загострювати конфлікт. Краще терпляче обійти цю тему і перевести розмову на щось інше. Ухилення корисне в контактах з конфліктними особами, з якими навіть незначні непорозуміння можуть перерости в сварку, а також у непринципових випадках. Але існують ситуації, коли ухилення наносить шкоду іншим людям або справі, і тоді воно є небажаною стратегією.

Стратегія поступки. Полягає в тому, що один з опонентів частково чи повністю відмовляється від домагань на об'єкт конфлікту. Треба уточнити, що таку стратегію можна назвати поступкою тільки тоді, коли особа поступається добровільно, не бажаючи знаходитися в конфлікті, а не з маніпулятивною метою, намагаючись якось схитрувати і виграти. В останньому випадку це не стратегія поступки, а хід, прийом у стратегії конкуренції. Справжня ж поступка – це в реальності така ж екзотична, рідкісна стратегія конфлікту, як і співробітництво. Учасники достатньо

серйозного конфлікту на всіх рівнях мотивації налаштовані на боротьбу, і поступка постає для них повною поразкою, відмовою від своїх намірів, майже зрадою самому собі. Аби піти на поступку, особі треба прикласти великих психологічних зусиль, мотиваційно перебудуватися, змінити образ опонента на більш привабливий і позитивний, а це дуже важко зробити чисто фізіологічно. Кожен знає, як неприємно вимушено і різко змінювати навіть звичайні щоденні наміри [13 с.156-163].

У реальних конфліктах найчастіше поєднуються різні стратегії поведінки. Чиста стратегія конкуренції спостерігається у військових сутичках, боротьбі зі злочинцями, гострих побутових конфліктах у батальній фазі. У тривалих політичних, ділових, сімейних конфліктах різні стратегії поведінки змінюють одна одну в залежності від перебігу подій [31, с.189].

Для того щоб подружжя були задоволені шлюбом у конфліктних ситуація потрібно обрати одну з таких стратегій як: стратегія поступки, кооперації, компромісу чи співробітництва.

Жодну стратегію не можна назвати безумовно ні позитивною ні негативною. Кожна із них може бути оптимальною і забезпечити найбільш сприятливий ефект в залежності від конкретних умов конфлікту. Щоб вибрати стратегію поведінки в конфлікті, необхідно виходити з того, наскільки важливо досягнення позитивного результату з однієї сторони і збереження хороших відносин з опонентом - з другої.

Окрім визначення найбільш притаманної для сторін подружжя стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, також потрібно обрати найбільш ефективну методику для визначення задоволеності шлюбом.

РОЗДІЛ II. РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНOSTІ ШЛЮБОМ ПОДРУЖЖЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ТЕРМІНУ ДОШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

2.1. Підбір та аналіз методів визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя

Для визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя психологи використовують різні вітчизняні та іноземні методи психологічної діагностики: опитування, спостереження, експеримент, метод соціометрії, методи поперечних і поздовжніх зрізів, кількісно-якісний аналіз документів, тестування. Інформацію, що дозволяє здійснити аналіз взаємодії подружжя, психолог отримує за допомогою діагностуючих опитувальників, що виявляють особливості спілкування і взаємовідносин, якості особистості подружжя, способи проведення сімейного дозвілля, спільність інтересів і цінностей, а також дозволяють зрозуміти морально-психологічні основи подружніх відносин, при цьому психолог використовує різні методики вивчення особливостей спілкування і взаємодії у подружній парі.

На даний час для визначення взаємодії подружжя в повсякденному житті та визначення задоволеності шлюбом використовуються такі методики як: опитувальник РЕА, оцінка сумісності характерів, самооцінка конструктивної взаємодії в подружніх стосунках, методика “Реакції подружжя на конфлікт”, методика “Розподіл ролей у сім'ї”, методика “Типовий сімейний стан”, методика “Рольові чекання і домагання в шлюбі”, методика “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки”, опитувальник задоволеності шлюбом Альошиної Ю.Е. та ін., тест-опитувальник задоволеності шлюбом Століна В.В. та ін., методи опитування, бесіди та інтерв'ю.

Для проведення нашого дослідження ми маємо обрати методики, які найбільш відповідають напрямку дослідження, а саме взаємодії подружжя у конфліктних ситуацій та визначення рівня задоволеності подружжя

шлюбом. Тому необхідно розглянути у чому особливості кожної методики, і на їх основі обрати найбільш підходящі.

Опитувальник РЕА (розуміння, емоційний потяг, авторитетність) сконструйований М. Волковою для діагностики трьох феноменів відносин: розуміння партнера, емоційної привабливості, поваги до партнера. Кожна шкала містить 15 питань. Шкала розуміння дозволяє судити про наявність у клієнта образу партнера, який дозволяє йому адекватно вести себе по відношенню до нього. Емоційна привабливість вимірюється певною сукупністю проєктивних питань, що дозволяють судити про тяжіння до партнера, прийнятті його особистісних проявів. Шкала поваги дозволяє судити про міру авторитетності, значущості, референтності в очах один у одного [25, с.195].

Методика “Оцінка сумісності характерів” (Ємельянов С.М.). Дана методика визначає наскільки характери подружжя є сумісними з психологічної точки зору. Разом з тим її основним завданням є сприяти відвертому обміну двох людей думками один про одного. Тому дану методику доцільно використовувати на початковому етапі дослідження подружжя [19, с.289-291].

Для більш поглибленого аналізу подружньої взаємодії використовується методика “Самооцінка конструктивної взаємодії в подружніх стосунках” (Ємельянов С.М.). За допомогою цієї методики визначається готовність подружжя до конструктивної взаємодії, а також ймовірність виникнення конфліктних ситуацій. При цьому визначаються перші кроки, що сприятимуть вирішенню конфліктів [19, с.291-293].

Методика “Реакції подружжя на конфлікт” розроблена українським психологом Качаряном А.С. і дозволяє діагностувати сприйняття і розуміння подружжям один одного і ситуації. Ціль методики складається в з'ясуванні поглядів чоловіка та дружини щодо деяких сімейних проблем [21, с.107-112].

Методика “Розподіл ролей у сім'ї” (Альошина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е. М.) визначає ступінь реалізації чоловіком і дружиною тієї чи іншої ролі: відповідального за матеріальне забезпечення сім'ї, господаря (господині) будинку, відповідального за виховання дітей, організатора сімейної субкультури, розваг, сексуального партнера, психотерапевта. На нашу думку особливість даної методики полягає в тому, що ми маємо можливість не тільки визначити думку чоловіка та дружини про розподіл ролей в сім'ї, але й співставити їх відповіді на запропоновані питання. Значна різниця між позиціями досліджуваних при оцінці розподілу ролей в сім'ї може стати показником конфліктних моментів (явних чи прихованих) у взаєминах між ними [5, с.427-431].

Методика “Типовий сімейний стан” (Ейдемільер Е.Г., Юстицькіс В.В.) дозволяє виявити найбільш типовий стан індивіда у власній родині: задовільний - незадовільний; нервово-психічне напруження; сімейну тривожність. Дана методика направлена на виявлення психотравмуючих станів дорослих і дітей, що проживають в одній родині. Вона дозволяє також отримати дані про обставини, що визначають найбільш типовий сімейний стан [18, с.569].

Методика “Рольові чекання і домагання в шлюбі”, розроблена Волковою А.Н., вона дозволяє визначити: уявлення подружжя про значимість у сімейному житті сексуальних відносин, особистісної спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з партнерів, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів. Ці показники, відбиваючи основні функції родини, складають шкалу сімейних цінностей; уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднаний шкалою рольових чекань і домагань [10, с. 13–16].

Для визначення індивідуальних схильностей до конфліктів окремо чоловіка та дружини доцільно застосувати методику “Оцінка схильності

особистості до конфліктної поведінки” (методика Томаса К., адаптований варіант Гришиної Н.). Використавши дану методику ми визначимо, яка стратегія поведінки у конфліктних ситуаціях найбільш притаманна як для чоловіка, так і для дружини [22, с.27].

Опитувальник задоволеності шлюбом (Альошина Ю.Е., Гозман Л.Я. і Дубовска Е.М.) зв'язує задоволеність шлюбом з суб'єктивним рівнем згоди з приводу різних важливих для подружжя питань спільного життя. Питання тесту підбиралися так, щоб максимально відображати оцінний компонент установки опитуваних на свій шлюб, що і розуміється авторами як власне задоволеність шлюбом іншими [2, с.78 – 90].

Методика “тест-опитувальник задоволеності шлюбом” (Столін В.В., Бутенко Г.П., Романова Т.Л.) призначений для діагностики ступеня задоволеності-незадоволеності, а також узгодження-неузгодженості задоволеності шлюбом в конкретній подружній парі. Опитувальник застосовують індивідуально в консультативній практиці і в процесі дослідження тієї чи іншої соціальної групи [27, с.60].

Крім вище описаних методик в дослідженні подружньої пари можна використовувати опитування, бесіду, інтерв'ю. Метод опитування дозволяє практичному психологу виявити соціально-економічні та демографічні характеристики подружньої пари: житлові умови, сімейний бюджет, стаж шлюбу, вік подружжя і різницю у віці, освіта, рід занять, кількість і вік дітей. Метод бесіди або інтерв'ю може бути використаний у разі необхідності вивчення мікрооточення сім'ї.

Для того щоб дослідити рівень задоволеності шлюбом подружжя доцільно, на нашу думку, обрати методику “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки”, а також методику “Задоволеність шлюбом”.

Методика “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” дозволить виявити основні позиції, форми поведінки, які займає особистість під час взаємодії: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування. Методика визначає типові способи реагування

людини на конфліктні ситуації, виявляє тенденції його взаємин у складних умовах, вона також дозволяє з'ясувати, наскільки людина схильна до суперництва і співробітництва в подружжі, чи прагне вона до компромісів, уникає конфліктів або, навпаки, намагається загострити їх. За допомогою даної методики можна також оцінити ступінь адаптації чоловіка та дружини до спільної діяльності.

Методика “Задоволеність шлюбом” опирається на шість типів сімейно-шлюбного змісту: 1) порівняння свого шлюбу з іншими шлюбами; 2) припущення про оцінку власного шлюбу з боку; 3) констатація тих чи інших почуттів на адресу чоловіка в сьогоденні або минулому; 4) власна оцінка дружина по ряду параметрів; 5) установка на зміну характеру чоловіка; 6) думка - позитивне або негативне - щодо шлюбу взагалі. За допомогою методики доцільно оцінювати наскільки шлюб є вдалим, а також визначити, яка сторона сімейних відносин потребує психокорекційної роботи

Спочатку ми маємо розробити програму дослідження, взаємоузгодити перелік необхідних дій, а також виявити ключові моменти кожного етапу та визначити результати, що ми очікуємо отримати під час проведення дослідження.

2.2. Програма дослідження рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин

Для визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин нами була розроблена програма дослідження (табл. 2).

Таблиця 2
Структура дослідження рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин

ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ	ПРОЦЕДУРА ДОСЛІДЖЕННЯ	ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ
Огляд літератури з проблеми рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин. Розподіл сімейних пар на групи та вибір методики дослідження	На основі проведеного аналізу літературних джерел ми: визначимо до якої вікової категорії відносяться сімейні пари; здійсимо огляд стану рівня задоволеності шлюбом подружжя	Виділення трьох груп дослідження терміном до 1 року, від 1-2 років (середньостатистична більшість) та від 2-5 років дошлюбних відносин. Вибір доцільних методик дослідження
Збір досліджуваних даних за методикою "Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки"	Досліджуваним пропонується ряд тверджень, які допоможуть визначити особливості їхньої поведінки. При чому в дослідженні не існує відповідей «правильних» або «помилкових». Є два варіанти (А і В), з яких досліджувані повинні вибрати один, що більше відповідає їх поглядам та їх думці про себе. Відповідати досліджувані повинні якнайшвидше, це сприятиме більшій достовірності опитування	Проведення методики дозволить виявити основні позиції, форми поведінки, які займає особистість під час взаємодії: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування. Це так звані типові способи реагування людини на конфліктні ситуації. Також ми виявимо тенденції його взаємин у складних умовах. Методика також дозволить з'ясувати, наскільки людина схильна до суперництва і співробітництва в подружжі, чи прагне вона до компромісів, уникає конфліктів або, навпаки, намагається загострити їх. Ми також оцінимо ступінь адаптації чоловіка та дружини до спільної діяльності

продовження таблиці 2

Збір досліджуваних даних за методикою "Задоволеність шлюбом"	Досліджуваним пропонується бланк тест-опитувальник, який містить опис 24 тверджень, які носять характер задоволеності шлюбом тієї чи іншої соціальної групи. Як відповідь респондентам (випробуваним) пропонується шкала можливих реакцій на певну ситуацію. Досліджуваним пропонується вибрати один з трьох запропонованих варіантів відповідей. Досліджуваним краще уникати проміжних відповідей типу "важко сказати", "важко відповісти"	Проведення методики дозволить виявити основні позиції задоволеності шлюбом, а також ступінь узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари. Це такі сфери сімейного життя: 1. Сприйняття себе і партнера.; 2. Думки; 3. Оцінки; 4. Установки. Таким чином, дослідивши в якій сфері подружжя більш задоволене шлюбом, ми зможемо визначити ступінь задоволеності шлюбом кожної подружньої пари відповідно до терміну дошлюбних відносин
Аналіз результатів дослідження за методиками "Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки" та "Задоволеність шлюбом"	Аналіз отриманих результатів на основі визначених форм поведінки досліджуваних у конфліктних ситуаціях. Аналіз отриманих результатів на основі визначення задоволеності шлюбом кожної подружньої пари відповідно до терміну дошлюбних відносин	Визначення способів реагування випробовуваних на конфліктні ситуації, а також тенденцій розвитку конфліктних ситуацій в подружжях, що були об'єктами дослідження. Виявлення ключових позицій щодо рівня задоволеності шлюбом подружжя. Наочне представлення результатів дослідження

Дослідження проводилося протягом лютого 2015 року. Загальна вибірка склала 30 осіб. Ми досліджували п'ятнадцять подружніх пар з різним терміном дошлюбних відносин. П'ять пар з терміном до 1 року, п'ять пар з терміном від 1-2 років (середньостатистична більшість) та п'ять пар від 2-5 років терміном дошлюбних відносин.

На початковому етапі ми провели огляд та аналіз літератури щодо стану вивчення рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин. Провівши аналіз літератури, ми змогли провести групування досліджуваних та підібрати методи дослідження вивчення рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин, обравши методикау “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” та методикау “Задоволеність шлюбом” як ті, що найбільш відповідають меті дослідження.

На наступному етапі досліджувані пари виконали методикау “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” та “Задоволеність шлюбом”. На основі проведених методик ми можемо зробити висновки про ступінь та рівень задоволеності шлюбом подружніх пар з терміном до 1 року, від 1-2 років та від 2-5 років терміном дошлюбних відносин. Після опрацювання результатів дослідження та визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя ми представимо результати у графічній формі для більшої наочності висновків.

РОЗДІЛ III. ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ПОДРУЖЖЯ ЗАЛЕЖНО ВІД ТЕРМІНУ ДОШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

3.1. Визначення стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях за методикою “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки”

К.Томаса

При дослідженні характеру взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях ми використали методика “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” (методика Томаса К., адаптований варіант Гришиної Н.). Діагностика схильності сімейних пар до конфліктної поведінки за методикою К.Томаса дозволила виявити основні стратегії, форми поведінки які обирає особистість під час взаємодії: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування.

У ході тестування досліджуваних за методикою Томаса К. нами були отримані первинні дані, що представлені в таблиці 3. В таблиці показано результати виявлення типових форм поведінки особистості в конфліктних ситуаціях (табл. 3).

Таблиця 3

Результати дослідження за методикою “Оцінка схильності
особистості до конфліктної поведінки”

Стратегії поведінки		Суперни- цтво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Присто- сування
Досліджувані сім'ї						
№	Подружжя з терміном дошлюбних відносин до 1 року					
1	Ф.А. 28	11	5	6	4	4
	Ф. М. 25	3	5	9	6	7
2	С.Є. 37	0	9	8	8	5
	С. Р. 35	8	4	6	3	9
3	Ш. Д. 15	10	3	6	7	4
	Ш. П. 20	9	6	7	5	3
4	К. І. 29	12	5	6	0	7
	К. С. 29	2	10	8	4	6
5	Б.Ф. 32	11	6	7	1	5
	Б. М. 27	1	8	7	7	7
Кількість стратегій		5	3	1	0	1

продовження таблиці 3

№	Подружжя з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років					
6	Ц. Д. 38	7	2	8	7	6
	Ц. В. 39	11	5	4	5	5
7	Д. П. 22	8	5	6	2	9
	Д. Л. 9	1	5	9	7	8
8	Б. В. 41	0	9	11	6	4
	Б. О. 41	1	9	10	7	3
9	І. С. 28	7	3	9	7	4
	І. Є. 27	7	7	8	6	2
10	Х. А. 39	7	5	9	5	4
	Х. Л. 39	7	5	8	5	5
Кількість стратегій		1	0	8	0	1
№	Подружжя з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років					
11	К. В. 25	1	6	6	10	7
	К. С. 18	6	4	6	8	6
12	П. А. 40	1	7	6	9	7
	П. О. 40	2	9	5	7	7
13	Л. П. 29	10	7	8	3	2
	Л. О. 29	0	7	6	8	9
14	Ч. Г. 36	10	3	6	4	7
	Ч. В. 40	0	6	9	8	7
15	Р. В. 43	7	4	7	9	3
	Р. О. 38	0	7	8	8	7
Кількість стратегій		2	1	2	5	1

Кількість балів, набраних за кожною шкалою, дає уявлення про виражену тенденцію до вияву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях. Шкала балів варіюється від 0 до 12, тобто чим вищий бал, тим більшу прихильність виявляє респондент до стратегії поведінки у конфліктній ситуації. Та стратегія поведінки, яка отримала найбільшу кількість балів з великою ймовірністю обереться досліджуваним в конфліктній ситуації.

Подружжя №1. Чоловікові найбільш притаманна стратегія суперництва(11), жінці найбільш притаманна стратегія компромісу(9). Тому в конфліктній ситуації жінка буде йти на компроміс, а чоловік намагається йти до вирішення конфлікту власним шляхом, прагнучи досягти результату, який здається йому найкращим, при цьому він може легко ігнорувати інтереси жінки.

Подружжя №2. Чоловікові найбільш притаманна стратегія співпраці(9), жінці найбільш притаманна стратегія пристосування(9). Під

час конфлікту чоловік буде більш ініціативним та активно відстоювати свою позицію, а жінка намагатиметься діяти спільно з чоловіком та погоджуватись з ним у всіх питаннях.

Подружжя №3. Чоловікові найбільш притаманна стратегія конкуренції(10), жінці також стратегія конкуренції(9). Чоловік і жінка є дуже активними особистостями, прагнуть домінувати, задовольняти в першу чергу власні потреби. У чоловіка дана стратегія є більш вираженою.

Подружжя №4. Чоловікові найбільш притаманна стратегія суперництва(12), жінці найбільш притаманна стратегія компромісу(10). Для чоловіка кінцевим результатом є відсторонення однієї сторони іншою в конфлікті, а жінка у свою чергу буде погоджуватись з чоловіком.

Подружжя №5. Чоловікові найбільш притаманна стратегія суперництва(11), жінці найбільш притаманна стратегія компромісу(8). Для чоловіка дуже важливим є перемогу в усіх конфліктах, оскільки зазнавши поразки в локальній ситуації, він буде відчувати ніби після вибуху бомби. Жінка є прихильником взаємних поступок.

Сім'ям з терміном дошлюбних відносин до 1 року найбільш притаманна у конфліктній ситуації стратегія суперництва – п'ять випадків з десяти, менш поширеними є співпраця (3 випадки).

Подружжя №6. Чоловікові найбільш притаманна стратегія компромісу(8), жінці найбільш притаманна стратегія суперництва(11). У деяких випадках компроміс може виявитися єдиною можливістю якось вирішити проблему, тому для жінки яка явно надає перевагу стратегії суперництва підходить чоловік зі стратегією компромісу у конфліктних ситуаціях.

Подружжя №7. Чоловікові найбільш притаманна стратегія пристосування(8), жінці також притаманна стратегія компромісу(8). Тому в подружжі №7 жінка буде більш ініціативною, хоча й шукатиме компромісу в конфлікті, чоловік же в свою чергу у більшості випадків буде прислухатися до жінки.

Подружжя №8. Чоловікові найбільш притаманна стратегія компромісу(10) і жінці найбільш притаманна стратегія компромісу(9).

Подружжя №9. Чоловікові найбільш притаманна стратегія компромісу(9), жінці також притаманна стратегія компромісу(8).

Подружжя №10. Чоловікові найбільш притаманна стратегія компромісу(9), жінці також найбільш притаманна стратегія компромісу(8), але вона є менш вираженою. У подружжів №8, 9, 10 конфлікти відбуваються дуже рідко і одразу ж затухають, оскільки сторони швидко знаходять рішення, які задовольняють обидві сторони.

Для сімей з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років найбільш притаманна у конфліктній ситуації стратегія компромісу – вісім випадків з десяти, менш поширеними є суперництво та пристосування (по одному випадку).

Подружжя №11. Чоловікові найбільш притаманна стратегія уникнення(10), жінці найбільш притаманна стратегія уникнення(8). Чоловік та жінка в конфліктній ситуації будуть пасивними, при чому чоловік буде застосовувати більш явно стратегію уникнення, але достатньо раціональною, свідомо ухилятиметься від проблем або фактично заперечуватиме конфлікт.

Подружжя №12. Чоловікові найбільш притаманна стратегія уникнення(9), жінці найбільш притаманна стратегія співпраця(9). Чоловік дуже часто не лише не відстоює своїх прав, але й відмовляється від взаємодії з жінкою з метою розв'язання проблеми. Під час конфлікту жінка буде більш ініціативною та активно відстоювати свою позицію,

Подружжя №13. Чоловікові найбільш притаманна стратегія суперництво(10), жінці найбільш притаманна стратегія пристосування(9). Чоловік часто є впевненим в правильності обраного рішення, він вміє настояти на своєму, а жінка намагатиметься діяти спільно з чоловіком та погоджуватись з ним у всіх питаннях.

Подружжя №14. Чоловікові найбільш притаманна стратегія суперництво(10), жінці найбільш притаманна стратегія компроміс(9). Чоловік через застосування у конфліктах стратегії суперництва часто відчуває, що оточуючі його не розуміють, але у поєднанні з стратегією компромісу, що притаманна жінці він відчуває себе повноцінним.

Подружжя №15. Чоловікові найбільш притаманна стратегія уникнення(9), жінці найбільш притаманна стратегія компромісу(8) та уникнення(8). У конфліктних ситуаціях чоловік та дружина часто не можуть закінчити цю ситуацію, оскільки стараються перевести розмову на іншу тему, чи вигадати якусь відмову, це не сприяє вирішенням спірних ситуацій, а їх поступовій акумуляції. Але водночас ця ситуація не напружує партнерів подружжя, а є для них досить комфортною.

Для сімей з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років найбільш притаманна у конфліктній ситуації стратегія уникнення – п'ять випадків з десяти, менш поширеними є суперництво і компроміс (по 2 випадки).

Співвідношення між обраними подружжями стратегіями поведінки представлено на рис. 1.

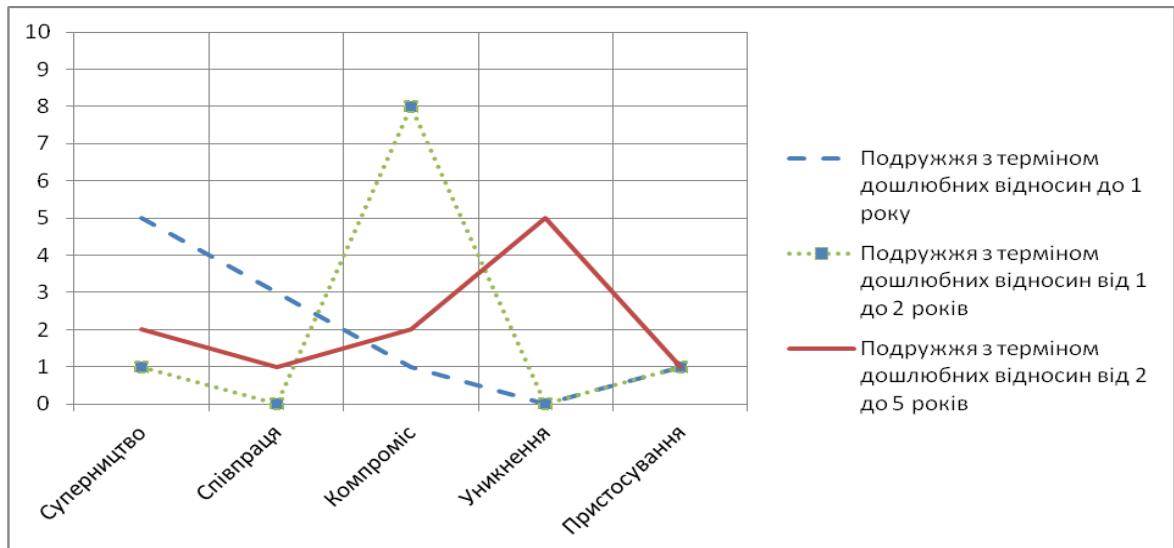

Рис. 1. Співвідношення стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях подружжя з терміном дошлюбних відносин до 1 року, від 1 до 2 років та від 2 до 5 років

На рис. 1 наочно видно, що для подружжів з терміном дошлюбних відносин до 1 року найбільш притаманна у конфліктній ситуації стратегія суперництва. При даній стратегії поведінки особистість дуже активна і намагається йти до вирішення конфлікту власним шляхом. Вона зазвичай здатна до вольових рішень і негайних дій. Прагнучи в першу чергу задовольнити власні інтереси, досягти результату, який здається їм найкращим, вона ігнорує інтереси і думки інших людей.

Натомість при аналізі результатів опитування подружжів з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років найбільш притаманна у конфліктній ситуації стратегія компромісу. Кожен з партнерів дещо знижує свої вимоги, поступається в своїх інтересах, щоб задовольнити їх хоча б частково. В результаті зустрічного руху кожна зі сторін досягає часткового задоволення свого бажання і часткового виконання бажання іншої сторони. Такий рух здійснюється покроково, шляхом постійного зважування всіх обставин для розробки компромісного рішення, яке влаштовувало б обох.

Для подружжів з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років найбільш притаманна у конфліктній ситуації стратегія уникнення. Основною характеристикою цієї стратегії є відмова від негайного вирішення виниклого конфлікту. Людина не лише не відстоює своїх прав, але й відмовляється від взаємодії з іншими людьми з метою розв'язання проблеми.

Таким чином, на підставі аналізу результатів дослідження, ми можемо дійти висновку, що для подружжів з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років є притаманною найбільш конструктивна стратегія дій у конфліктних ситуаціях – компроміс. Для подружжів з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років притаманний більш рівномірний розподіл між обраними стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях, оскільки чоловік і дружина краще пізнають один одного ще до вступу у подружжя, ніж у подружжях з іншим терміном дошлюбних відносин, у

них значний досвід спілкування один з одним, тому вони більш поступливі, прагнуть до компромісних рішень, шукають рішення, яке задовольнить всі сторони конфлікту, їм стають притаманні конструктивні стратегії поведінки, якщо ж не можливо поступитись, то одна з сторін обере стратегію пристосування або уникнення.

У подружжях з терміном дошлюбних відносин до 1 року найагресивніша стратегія в конфліктах суперництво є більш притаманною чоловікам (чотири сім'ї з п'яти). У подружжях з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років суперництво є більш притаманною стратегією для жінок (одна сім'я з п'яти). У подружжях з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років найагресивніша стратегія в конфліктах суперництво є більш притаманною чоловікам (дві сім'ї з п'яти).

Як видно з аналізу обраних стратегій існує пряма, хоча й не пропорційна залежність між обраними стратегіями і терміном дошлюбних відносин.

Здійснивши аналіз стратегій поведінки подружжів та визначивши домінуючі з них, ми визначимо хто з членів подружжя є більш задоволеними сімейним життям. Для цього ми використали методіку "Тест-опитувальник задоволеності шлюбом" (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко). Вона дає можливість проаналізувати ставлення подружжя до різних сфер сімейного життя та задоволення, яке отримує кожен член подружжя від виконання своєї соціальної ролі.

3.2. Визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин за методикою “Тест-опитувальник задоволеності шлюбом” (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко)

Досліджуючи рівень задоволеності шлюбом подружжя з різним терміном дошлюбних відносин ми використали методику “Тест-опитувальник задоволеності шлюбом” (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко)

Тест-опитувальник "Задоволеність шлюбом" використовується для діагностики задоволеності шлюбом, а також при цьому визначається узгодженість задоволеності шлюбом конкретної пари.

Опитувальник має одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, які належать до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки тощо. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді.

Зміст тверджень зводиться до шести типів сімейного змісту:

- 1) порівняння подружжя з іншими подружжями;
- 2) припущення про оцінку власного сторонніми особами;
- 3) вираження тих або інших почуттів до свого партнера у минулому чи сьогодні;
- 4) власна оцінка партнера по ряду параметрів;
- 5) установка на зміну характеру партнера;
- 6) позитивні та негативні думки щодо шлюбу взагалі.

Отримані результати дають нам можливість говорити про загальний рівень задоволеності подружжям в парі. Подружжя вважається задоволеним шлюбом якщо чоловік та дружина знаходяться в категорії благополучні або абсолютно благополучні. Також подружжя вважається не задоволеними шлюбом якщо чоловік та дружина знаходяться в категорії неблагополучні або абсолютно неблагополучні.

Під час тестування подружніх пар за методикою "Задоволеність шлюбом" ми отримали первинні дані, що представлені в таблиці 4. На

основі проведеного дослідження ми визначили кількісну та якісну різницю між подружжями з різним терміном дошлюбних відносин (табл. 6).

Таблиця 4

Результати дослідження за методикою “Задоволеність шлюбом”

Категорія	А.Н.	Н.	С.Н.	П.	С.Б.	Б.	А.Б.
Сім'я							
№	Подружжя з терміном дошлюбних відносин до 1 року						
1	Ф.А.			28			
	Ф. М.		25				
2	С.Є.					37	
	С. Р.					35	
3	Ш. Д.	15					
	Ш. П.		20				
4	К. І.				29		
	К. С.				29		
5	Б.Ф.				32		
	Б. М.			27			
Сума	1	1	1	1	3	2	-
№	Подружжя з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років						
6	Ц. Д.					38	
	Ц. В.						39
7	Д. П.		22				
	Д. Л.		26				
8	Б. В.						41
	Б. О.						41
9	І. С.			28			
	І.Є.				29		
10	Х. А.						39
	Х. Л.						39
Сума	-	1	1	1	1	1	5
№	Подружжя з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років						
11	К.В.		25				
	К. С.		18				
12	П. А.						40
	П. О.						40
13	Л. П.				29		
	Л. О.			27			
14	Ч.Г.					36	
	Ч. В.				30		
15	Р. В.						43
	Р. О.						38
Сума	-	1	1	1	2	1	4

де А.Н. - абсолютно неблагополучні; Н. — неблагополучні; С.Н. — скоріше неблагополучні; П. — перехідні; С.П. — скоріше благополучні; Б. — благополучні; А.Б. — абсолютно благополучні подружжя.

В таблиці 5 наочно видно, що подружжя з терміном дошлюбних відносин до 1 року найчастіше відчувають себе скоріше благополучними

(3 випадки з 10), а отже і не досить задоволеними своїм шлюбом. Для сімей з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років найбільш притаманним є відчуття абсолютної задоволеності (5 випадків з 10) так як і для сімей з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років (4 випадки з 10). При цьому залежність між задоволеності шлюбом і терміном дошлюбних відносин більш доцільно зобразити наочно (рис.2).

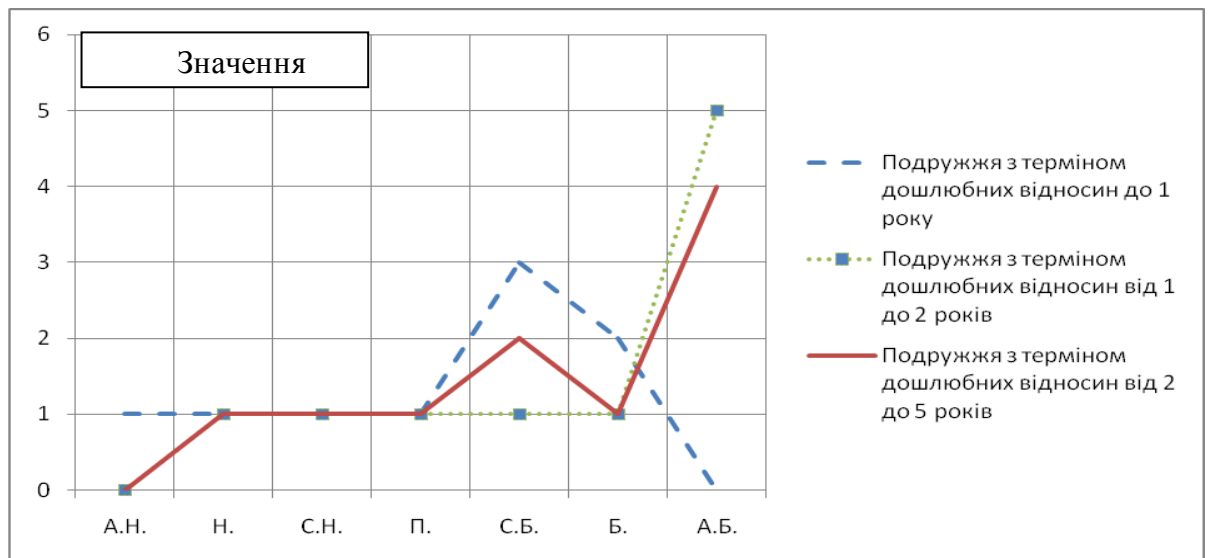

Рис. 2. Співвідношення задоволеності шлюбом подружжя в залежності від терміну дошлюбних відносин

де А.Н. - абсолютно неблагополучні; Н. — неблагополучні; С.Н. — скоріше неблагополучні; П. — перехідні; С.П. — скоріше благополучні; Б. — благополучні; А.Б. — абсолютно благополучні подружжя.

Такий розподіл задоволеності шлюбом у досліджуваних пар свідчить про наявність залежності між терміном дошлюбних відносин і задоволеністю шлюбом. Але дана залежність не є лінійною і строгою про що свідчить проведений нами кореляційний аналіз (табл.5).

Таблиця 5

Результати розрахунку коефіцієнту кореляції щодо благополучних та неблагополучних сімей

№	Період (X)	Благополучні сім'ї (Y)	XY	X ²	Y ²
1	0,5	2	1	0,25	4
2	1,5	6	9	2,25	36
3	3,5	5	17,5	12,25	25
Сума	5,5	13	27,5	14,75	65
Коефіцієнт кореляції Пірсона					0,577

продовження таблиці 5

№	Період (X)	Неблагополучні сім'ї (Y)	XY	X ²	Y ²
1	0,5	2	1	0,25	4
2	1,5	1	1,5	2,25	1
3	3,5	1	3,5	12,25	1
Сума	5,5	4	6	14,75	6
Коефіцієнт кореляції Пірсона					-0,756

Розрахунок проводився відповідно до коефіцієнта кореляції Пірсона.

За формулою:

$$r_{xy} = \frac{n \sum (x_i \cdot y_i) - \sum x_i \cdot \sum y_i}{\sqrt{(n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2) \cdot (n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2)}} \quad \text{формула 1.}$$

При розрахунку коефіцієнта кореляції і використовували розраховані за тестом-опитувальником "Задоволеність шлюбом" значення: для благополучних подружжів бралися категорії благополучні та абсолютно благополучні, а для неблагополучних подружжів бралися категорії неблагополучні та абсолютно неблагополучні сім'ї.

З таблиці 5 ми бачимо, що між задоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних відносин існує середня позитивна залежність (коефіцієнт кореляції Пірсона – 0,577), а між не задоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних відносин умовно сильна негативна залежність (коефіцієнт кореляції Пірсона – -0,756).

На основі проведеного дослідження ми визначили, що існує залежність між задоволеністю шлюбу і терміном дошлюбних відносин, при чому на основі кореляційного аналізу було встановлено, що зв'язок між незадоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних відносин є більш сильнішим ніж залежність між задоволеністю і терміном дошлюбних відносин.

Під час проведення дослідження нами було також визначено, що існує позитивна залежність між обраною стратегією реагування на конфлікт і задоволеністю шлюбом. Подружжя, що виявилися умовно благополучними, благополучними, та абсолютно благополучними обирали у конфліктній ситуації стратегії компромісу, уникнення та пристосування. При чому найбільша перевага надається стратегії компромісу. В той же час

для подружжів, що виявилися не задоволеними шлюбом перевага надавалася стратегії суперництва, в меншій мірі уникненню і пристосуванню.

Також було встановлено закономірність обрання стратегій реагування в конфліктних ситуаціях. У парах, що мали менший термін дошлюбних відносин перевага надавалася більш агресивним стратегіям(суперництвом), у пар з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років перевага надавалася конструктивним стратегіям(співпраця), у пар з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років перевага надавалася конструктивним помірним стратегіям(уникнення) причому розподіл стратегій виявився більш рівномірним ніж у інших груп подружжів.

На нашу думку такий розподіл стратегій на пряму залежить від часу спілкування у дошлюбний період. Пари з найменшим терміном дошлюбних відносин частіше за все обирали агресивні стратегії – це є прямим відображенням характеру, що в свою чергу відіграло значну роль у прийнятті рішення щодо укладання подружжя. Даний вибір у більшості випадків призвів до незадоволеності шлюбом. Пари з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років використовують найчастіше стратегію компромісу. В цей період для партнерів ще не відбувся перехід до більш фундаментальних факторів задоволеності шлюбом, тому вони обирають більш комфортну в конфліктній ситуації особистість. Пари з найбільшим терміном дошлюбних відносин мають більш рівномірний розподіл стратегій дії у конфліктній ситуації, оскільки на протязі довгого періоду спілкування фактор “обрана стратегія” до початку шлюбного періоду втратив свою першорядність, характери кожного з партнерів мали доволі часу на адаптацію один до одного – навіть агресивна стратегія буде сприйматися як фактор, що не заслуговує багато уваги, на перший план вже в цей період виходять такі фактори як: задоволеність психологічною атмосферою в сім'ї, задоволеність спілкуванням, наявність психологічної підтримки подружжя.

ВИСНОВКИ

В даному дослідженні було визначено особливості подружніх конфліктів, їх основні причини виникнення та стратегії взаємодії в сімейних конфліктах подружжів з різним досвідом сімейного життя.

Результати дослідження дали змогу зробити висновки теоретичного та науково-практичного спрямування, основними з яких є наступні:

1. Аналізуючи визначення різних авторів можна сказати, що науковці є не одностайними при визначенні сутності категорії сім'я. На нашу думку найбільш доцільним буде виділення трьох підходів до визначення сім'ї, а саме: сім'я є малою соціальною групою та інститутом; сім'я це спільність, за членами якої закріплені конкретні соціально-психологічні ролі; сім'я має в своїй основі двох індивідів – чоловіка та жінку поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей.

2. Задоволеність шлюбом залежить від цілої низки факторів, які формуються як в дошлюбний, так і шлюбний періоди. Найбільш значущими факторами є задоволеність психологічною атмосферою в сім'ї, задоволеність спілкуванням, наявність психологічної підтримки подружжя, задоволеності сексуальними відносинами і задоволеності дозвіллям.

Задоволеність шлюбом дослідники пов'язують також з терміном дошлюбних стосунків. Так, Г. Навайтис вказує на проблемні шлюбні союзи, що сформувалися як при короткочасному знайомстві, так і при тривалому (близько п'яти років).

3. Для того щоб дослідити рівень задоволення подружжя шлюбом, було обрано методикау “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки”, а також методикау “Задоволеність шлюбом”. Методика “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” дозволяє виявити основні позиції, форми поведінки, які займає особистість під час взаємодії: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування. За

допомогою методики “Задоволеність шлюбом” доцільно оцінювати наскільки шлюб є вдалим, а також визначити, яка сторона сімейних відносин потребує психокорекційної роботи

4. На основі аналізу результатів дослідження за методиками “Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки” та “Задоволеність шлюбом” було встановлено, що:

- подружжя з терміном дошлюбних відносин до 1 року найчастіше відчують себе скоріше благополучними (3 випадки з 10), а отже і не досить задоволеними своїм шлюбом. Для сімей з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років найбільш притаманним є відчуття абсолютної задоволеності (5 випадків з 10) так як і для сімей з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років (4 випадки з 10).

- існує залежність між задоволеністю шлюбу і терміном дошлюбних відносин. Між задоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних відносин існує середня позитивна залежність (коефіцієнт кореляції Пірсона – 0,577), а між не задоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних відносин умовно сильна негативна залежність (коефіцієнт кореляції Пірсона – - 0,756). При чому на основі кореляційного аналізу було встановлено, що зв'язок між незадоволеністю шлюбом і терміном дошлюбних відносин є більш сильнішим ніж залежність між задоволеністю і терміном дошлюбних відносин.

- існує позитивна залежність між обраною стратегією реагування на конфлікт і задоволеністю шлюбом. Подружжя, що виявилися умовно благополучними, благополучними, та абсолютно благополучними обирали у конфліктній ситуації стратегії компромісу, уникнення та пристосування. При чому найбільша перевага надається стратегії компромісу. В той же час для подружжів, що виявилися не задоволеними шлюбом перевага надавалася стратегії суперництва, в меншій мірі уникненню і пристосуванню.

5. У ході дослідження було встановлено закономірність обрання стратегій реагування в конфліктних ситуаціях. У парах, що мали менший термін дошлюбних відносин перевага надавалася більш агресивним стратегіям(суперництвом), у пар з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років перевага надавалася конструктивним стратегіям(співпраця), у пар з терміном дошлюбних відносин від 2 до 5 років перевага надавалася конструктивним помірним стратегіям(уникнення) причому розподіл стратегій виявився більш рівномірним ніж у інших груп подружжів.

На нашу думку такий розподіл стратегій на пряму залежить від часу спілкування у дошлюбний період. Пари з найменшим терміном дошлюбних відноси частіше за все обирали агресивні стратегії – це є прямим відображенням характеру, що в свою чергу відігравало значну роль у прийнятті рішення щодо укладання подружжя. Даний вибір у більшості випадків призвів до незадоволеності шлюбом. Пари з терміном дошлюбних відносин від 1 до 2 років використовують найчастіше стратегію компромісу. В цей період для партнерів ще не відбувся перехід до більш фундаментальних факторів задоволеності шлюбом, тому вони обирають більш комфортну в конфліктній ситуації особистість. Пари з найбільшим терміном дошлюбних відносин мають більш рівномірний розподіл стратегій дії у конфліктній ситуації, оскільки на протязі довгого періоду спілкування фактор “обрана стратегія” до початку шлюбного періоду втратив свою першорядність, характери кожного з партнерів мали доволі часу на адаптацію один до одного – навіть агресивна стратегія буде сприйматися як фактор, що не заслуговує багато уваги, на перший план вже в цей період виходять такі фактори як: задоволеність психологічною атмосферою в сім'ї, задоволеність спілкуванням, наявність психологічної підтримки подружжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеенко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.
2. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально - психологические методы исследования супружеских отношений / Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская. – М.: Изд-во Моск. Унив-та, 1987. – С. 78 – 90.
3. Алешина Ю.Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем семейной жизни: Дис. ... канд. психол. наук. - М., 1985. - 263 с.
4. Альошина Ю.Є. Задоволеність шлюбом і взаємне сприйняття подружніх пар з різним стажем спільного життя: Вісник МГУ. Серія 14. Психологія, № 2, 1987. - С.10-16.
5. Андреева Т.В. Психология современной семьи. Монография. – СПб.: Речь, 2005. – 436с.
6. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. пособие. — СПб.: Речь, 2004. — 244 с.
7. Андреева Т.В., Толстова А.В. Темперамент супругов и совместимость в браке // Образование и психология. Тез. науч. конф. Ананьевские чтения-2001 / под ред. А.А. Крылова, В.А. Якунина. СПб.: СПбГУ. - 2001. - С. 207-208.
8. Бойко В.В. Малодетная сім'я (соціально-психологічний аспект). -М. «Думка», 1988; - с.115.
9. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96с.
10. Волкова А. Н., Трапезникова Т. М. Методические приемы диагностики супружеских отношений// Вопросы психологии . – 1985. – №5. – С. 13 – 116.

11. Голод С.И. Личная жизнь: любовь, отношения полов. - М., Наука, 1991, - 223 с.
12. Голод С. И. Стабильность семьи: социальный и демографический аспекты. Л., 1984, - 201 с.
13. Гришина Н.В. Психология конфликта: учебник для вузов /Н.В.Гришина. – СПб.: Питер, 2000. – 464с.
14. Добрынина О.А. Проблема формирования благоприятного социально-психологического климата семьи. Автореф. дис. М., 1993. – с.16.
15. Дворецька Г. В. Соціологія: Навч. посібник. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 472 с .
16. Джелалі В.О. Психологія вирішення конфліктів: Навчальний посібник / В.О. Джелалі. – Харків-Київ : Р. И. Ф., 2006. – 320 с.
17. Дружинин В. Н. Психология семьи: 3-е изд. — СПб.: Питер, 2006. — 176 с.
18. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.Э. Психология и психотерапия семьи. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 672 с.
19. Емельянов С. М. Практикум по конфликтологии. — 2-е изд., доп. и перераб. — СПб.: Питер, 2004. — 400с.
20. Каган В. Е. Воспитателю о сексологии. — М.: Педагогика, 1991. — С. 27-34.
21. Кочарян Г.С., Кочарян А.С. Психотерапия расстройств и супружеских конфликтов. М.: Медицина. 1994. - 224 с.
22. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: [навч. посіб.]/ В.П. Кравець. – Тернопіль, 1995. – 696с.
23. Кравченко А.И. Социология: Учебник для вузов. —М.; Академический Проект, 2001. — 2-е изд., перераб. и доп. — 508 с.
24. Мацковский М.С., Гурко Г.А. Молодая семья в большом городе. (Социология в системе научного управления обществом).- М.: Знание, 1986 - 48с.

25. Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. СПб., 2006. С.193-196.
26. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Е. Орбан-Лембрик. - К. : Академвидав, 2005. – 446 с.
27. Столин В.В. и др. Опросник удовлетворенности браком // Вестник Московского ун-та. Сер.14. Психология. – М.: 1999, N2. . – С. 54-61., с. 54-61
28. Сысенко В.А. Устойчивость брака. Проблемы, факторы, условия. М.: Мысль, 1981. – 156с.
29. Сімейний кодекс України/Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, - с.135.
30. Тавит А. Модель идеального супруга // Актуальные проблемы демографии. -Рига. 1983.-С.26-30.
31. Трухін І.О. Соціальна психологія спілкування/ Навчальний посібник для студентів спеціальностей “Практична психологія” і “Соціальна педагогіка”. — К.: НПУ ім. Драгоманова, 2003. — 244 с.
32. Шавлов А. В.Факторы удовлетворенности браком в семье. – М., 1995, 200 с.
33. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. — М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — 512 с.142с.